

SZEMLÉLETVÁLTOZÁS AZ ETO JELZETSZERKESZTÉSÉBEN

BABICZKY BÉLA

A magyarországi osztályozási gyakorlat hosszú ideig viszonylag egyenletesen alakult: a század első évtizedeitől az Egyetemes Tizedes Osztályozás (ETO) használata vált általánossá.¹ Egyenletesen fejlődött az ETO jelzeteleési módszereinek hazai kialakulása is, elsősorban a Fővárosi Könyvtár gyakorlatának hatására, bár a későbbiekben a könyvtárak és dokumentációs intézmények között jelentős eltérések következtek be. Többször volt vita tárgya az egységes jelzeteleési gyakorlat hiánya, főként a központi szolgáltatásokban alkotott jelzetek egységességének követelménye vetődött fel ismételten.²

Az új ismereteket közlő irodalomból következett az igény az új osztályozási fogalmakra és jelzetre, ami nemzetközi szinten az ETO dinamikus fejlesztéséhez vezetett, de ugyanakkor a katalógusépítés szempontja a nagyobb stabilitás szükségességét hangsúlyozza. Az ETO fejlesztésének periodusairól legutóbb 1975-ig adtam rövid áttekintést jelen folyóirat hasábjain, jelezve, hogy új fejlődési szakasz kezdetén állunk.³ Akkor főként – a FID ETO-bizottságaiban folyó revíziós munkálatokkal kapcsolatban – a fejlesztés szervezeti és módszertani kérdéseiben bekövetkezett változásokról esett szó, s felvetődött a tájékoztatási rendszerekben az ETO-ra háruló feladatok értékelése és átértékelése is; e kérdéseket most csak közvetve fogom érinteni.

A különböző nyelveken egyre nagyobb intenzitással adják ki az ETO különböző típusú táblázatait (teljes, közepes, rövidített, valamint szakágazati kiadások).⁴ Így az ETO továbbra is versenyben áll más, újabb típusú osztályozó és információkereső nyelvekkel. Említett tanulmányomban már jeleztem, hogy a FID az ETO használatának további előmozdítása érdekében, egyben új használók megnyerése végett, elvi és metodikai változtatásokat készít elő. Ezt a célt szolgálja az ETO lényegesen módosított új szabályzata is, amely 1982-ben jelent meg.⁵ Ez a háromnyelvű (angol, francia, német) kiadvány magyar szöveggel kiegészítve a hazai ETO-használóknak is rendelkezésére áll.⁶ Megemlítendő, hogy készül az ETO revíziós bizottságok használatára az egységes revíziós gyakorlat megteremtésére szolgáló "kódex" is.⁷ Mindezeknek az a célja, hogy az ETO egyre inkább olyan osztályozási rendszerre alakuljon át, amely a korszerű osztályozás és információkeresés igényeinek az eddiginél jobban eleget tud tenni mind tartalmával (fogalomtárával), mind a sokoldalú használatot lehetővé tevő struktúrával és metodikával.

A szabályzatból és a kódextervezetből máris egy sor új következtetés vonható le, bár jelenleg még nem áll rendelkezésre olyan hivatalos forrás, amely lefektetné az ETO új struktúrájából következő újszerű használati metodikát. Az alábbiakban azokra az új lehetőségekre kívánok rámutatni, amelyeket – véleményem szerint – a változások nyújtanak.

Történeti visszapillantás

A század első felének kritikái óta számos vélemény vert gyökeret, – kézikönyvek, tankönyvek és oktatási anyagok hatására is, – amelyek megkövesedve még napjainkban is befolyásolják az ETO struktúrájának megítélését. E vélemények saját koruk osztályozási környezetében valósak is lehetnek, de a bekövetkezett fejlődés után már nem mindig helytállóak. Ilyen megkövesedett vélemény például, amely az ETO főosztályait elsődlegesen a Dewey Tizedes Osztályozásának, a baconi tudományfelosztásra támaszkodó tudománycsoportjai miatt bírálja. Ez részben igaz, bár nem kétséges, hogy a baconi tudományfelosztás túlhangsúlyozása Dewey esetében is méltánytalan, hiszen ő ezt a mozzanatot előszavának végén, mintegy mellesleg, egyetlen félmondatban említi, mint korának általánosan elfogadott felosztási alapelvét. Dewey jelzetelésében az ún. háromjegyű minimum elvét általában csupán formális írásmódnak szokták tekinteni, holott ez a három számjeggyel jelölt tárgykörök egyenrangú felsorolásának is tekinthető: egy-egy azonos számjeggyel vagy számjegyekkel kezdődő sorozatok tagjaiként fejezik ki egymáshoz való generikus kapcsolatukat. Az egyenrangú felsorolásként való értelmezés az ETO-ban a háromjegyű minimum elvének elvetése következtében elhomályosult, és a főosztály-osztály-alosztály merev hierarchizálásának szemléletét honosította meg.

Dewey tizedes osztályozásának igazi alapelve, hogy az ismereteket tíz főcsoportban sorolta fel, és hogy a tizedes törtek elvére épülő, elméletileg végtelen továbboszthatóság ideáját kifejtette. Ezt a gondolatát az ETO megalkotói kiteljesítették, de még jelentősebb, hogy kifejlesztették a Dewey rendszerében még csak csirájában fellelhető közös alosztások rendszerét: az általánosan közös alosztások táblázatainak sorozatát és a táblázatok különböző helyein beépített korlátozottan közös alosztások (speciális alosztások) táblázatainak rendszerét. Ezzel az olykor gúnyosan "Prokrusztész ágyának" nevezett merev, hierarchikus tizedes osztályozást átvezették a korszerűbb, analitikus-szintetikus osztályozási rendszerek körébe. A további lépéseket ezen az úton azok a törekvések jelentik, amelyek az ETO táblázatainak szerkezetét a szemszögek szerinti felsorolású és a jelzetek flexibilis kapcsolatát lehetővé tevő fazettás osztályozási rendszerek irányába kívánják továbbfejleszteni.

Az ETO-jelzetek szerkesztésének eddigi módszerei meglehetősen kötetlenek voltak, hiszen csupán néhány általános, nem szigorúan kötelező alapelvet rögzítettek:

- minden jelzetben lennie kell legalább egy főtáblázati számnak, de több főtáblázati szám megadása is megengedett a többszörös besorolás céljából;
- a jelzetben az elsődleges tárgykört kifejező főtáblázati szám álljon az első helyen;
- a keresésnél csak a főtáblázati számon keresztül érhetőek el az információk;
- a közös alosztások másodlagos osztályozó fogalmak és másodlagos jelzetelemek, amelyek a főtáblázati számhoz kapcsolva csupán alcsoportok létrehozására szolgálnak;
- az összetett ETO-jelzetek szerkesztésében a láncljárás elve érvényesül, amikor is minden egyes jelzetelem az előtte álló tárgykört vagy fogalmat specifikálja.

Ezek az alapelvek erőteljes prekoordináltságot jelentenek és az információkhoz való hozzáférést behatárolják. A jelzet megszerkesztésekor az elemek megválasztása, sorrend-

jük kialakítása nagyban függ az osztályozó személy szakmai irányultságától, egyéni szemléletétől, az osztályozás céljától; következésképpen a hasonló tárgykörű dokumentumok jelzetei egymástól eltérhetnek és az információk szóródását eredményezhetik. Az ETO jelzetszerkesztésének egységesítése ezért vetődik fel időről-időre különböző fórumokon. Kérdéses, hogy a megoldást a jelzetszerkesztés erőteljesebb szabályozásában kell-e keresni.

Az ETO struktúrájának új szemlélete

Az ETO struktúrája alapelveiben létrejötté óta nem változott lényegesen, de a dinamikus fejlesztés során számos olyan változás következett be, vagy van éppen folyamatban, ami a struktúra és a jelzetezési metodika megítélésében régebbi szemléletünket lényegesen átalakíthatja nemcsak az új elemek, hanem a régebbiek összefüggéseit illetően is. Erre a szemléletváltoztatásra azért is szükség van, mert az ETO prekoordinált használata – különösképpen az információk több szempontú visszakeresésére vonatkozó igény kialakulása óta -- erősen csökkentette az ETO alkalmazási lehetőségeinek körét. Mint minden analitikus-szintetikus osztályozási rendszer, az ETO is lényegében két részből tevődik össze:

- a) az osztályozó fogalmakat felsoroló táblázatok, amelyek lényegüket tekintve szótárszerűek;
- b) az osztályozó fogalmak összekapcsolására szolgáló szabályok és módszerek, amelyek használata lényegében olyan, mint a szintaktikai és szemantikai elemekkel történő mondatszerkesztés.

A FID új ETO-szabályzata így értelmezi az ETO struktúráját és jelzetszerkesztését: "Az ETO mindent átfogó információs (indexelő és kereső) nyelv, decimális jelzetezésű osztályozási rendszer formájában. Az információs tevékenység minden ágában használható az emberi ismeretek vagy emberi tevékenységek bármely területére vonatkozó mindenfajta információ, dokumentum vagy tárgy osztályozására. Ez a rendszer felhasználható mind maguknak a dokumentumoknak a rendezésére, mind az azok tartalmát leíró szurrogátumok indexelésére (pl. kartotékokban, cédulakatalógusokban, adatbázisokban vagy számítógépes fájlokban)" – fogalmazza meg a szabályzat 1.1 pontja.

A korábbi megfogalmazásokkal szemben a leglényegesebb új mozzanatok:

- információs nyelv;
- decimális jelzetezésű rendszer;
- az emberi ismeretek és tevékenységek (nem kizárólagosan a tudományok!) minden területére kiterjed;
- mindenfajta információs tevékenység és munkafeladat céljára felhasználható.

Nincs szó már a tudományok és ismeretek főosztályokba való osztályozásáról, hanem a továbbiakban ezt mondja: "Főtáblázat, amely az elsődleges tárgykörök jelzeteit tartalmazza" – (1.3 pont), továbbá: "A főtáblázat a következő fő osztályokat tartalmazza" – (2.1 pont). A "tartalmazni" kifejezés az "osztályozás" helyett inkább a felsorolásra utal.

A szabályzat továbbra is úgy fogalmaz, hogy "Az ETO hierarchikus rendszer, vagyis minden egyes osztálya tovább bontható. A jelzetek terjedelme tárgykörük speci-

fikusságával arányos. Szerkezeti felépítése 'decimális': azaz minden egyes csoport az ismeretek egymást folyamatosan követő felosztásával, a legáltalánosabbtól a legrészletezőbbig a tízes számrendszer alapján épül fel; esetenként azonban más, főként százás (centezimális) felosztás is alkalmazható" – (1.4 pont).

Az ETO hierarchikus felépítésének alapelve – elsődlegesen a jelzetek szempontjából -- tehát továbbra is érvényes a tárgykörökre, de kiegészül egy továbbival: "Az ETO lehetővé teszi egy tárgykör felosztását egymást követően több jellemző ismérv (fazetta) szerint is" – (1.6 pont).

Mindez azt jelenti, hogy ha egy dokumentum egy tárgykört több aspektusból tárgyal, az valamennyi aspektus szerint besorolható és visszakereshető. Az ETO korábbi megítélésében abból a feltételezésből indultunk ki, hogy a táblázatok minden tárgykört lehetőleg egyetlen szemszögből dolgoztak fel (kerülték a táblázatokban az ún. kettős helyeket), az új szemlélet alapján továbbfejlesztett táblázatokban az egyes tárgykörök különböző aspektusok szerint való részletezése több helyen is szerepelhet.

Az új szabályzat hangsúlyozza: "Az ETO szintetikus osztályozás. A komplex fogalmak különféle összetett jelzettel jelölhetők" – (1.8 pont). Ez a megállapítás azt kívánja, hogy maguk a jelzetek minél nagyobb lehetőséget nyújtsanak egymással való összekapcsolásukra, s különféle variációkkal képesek legyenek a különféle tartalmakat kifejezni; ez ugyanis az osztályozási rendszer flexibilitásának az alapja. E cél érdekében módosul az ETO-jelzetek értelmezése: az elsődlegesnek tekintett, tárgyköröket kifejező fő táblázati fogalmakon (azaz jelzeteiken) kívül önálló elemnek minősülnek azok az alosztások is, amelyeknek kategóriajelükről felismerhető és pontosan körülhatárolt tartalmuk van (pl. a földrajzi alosztás), továbbá önálló táblázatuk is van. Ezek a jelzetek az információk jellemzésére a fő táblázati jelzettel egyenértékű elemként használhatók. Tehát az önálló alosztások nemcsak a fő táblázati számok bővítémenyeinek tekintendők, és nem csupán alcsoportok létrehozására szolgálnak, hanem elsődleges szempontként is érvényre juthatnak. Az önálló alosztások – ugyanúgy, mint a fő táblázati számok, – az összetett jelzet élére is kerülhetnek minden értelmes variációban, a láncjelzeteles elveit figyelembe véve.

A jelzetszerkesztés új lehetőségei

Önálló alosztások

Az ETO hagyományos használatánál az általánosan közös alosztások a jelzetek másodrendű elemei voltak, és csak kivételesen, kizárólag "belső használatra" kerülhettek az összetett jelzetben kiemelt vagy első helyre (pl. a földrajzi katalógusban). Az ETO – módosítások közlésénél újabban az tapasztalható, hogy a hivatalos szövegben már nem szerepelnek az olyan útmutatások, mint "belső használatra", hanem általánosan elfogadott jelölési móddá váltak a korábbi megszorítások.

Régebbi ETO-kiadások előszavaiban, az egyes fejezetek magyarázó részeiben és az ETO használatát ismertető módszertani kiadványokban az ETO-jelzetek elemeinek ajánlott sorrendje a lánceljárás szerint alakult, s meghatározott fazetta-sorrendet javasoltak.⁹

Ebben a sorrendben minden jelzelem az öt megelőző elem, illetve elemsor értelmezésé-
ként fogható fel, és azzal (azokkal) együtt egy komplex fogalmat (logikai szorzatot) fejez
ki. A jelzelemek szabályozott sorrendje a fogalmak súlyozását, szemantikai kapcsolatá-
nak pontosabbá tételét is célozta. A lánceljárásos jelzetelelési módszer a rendszert prekoor-
dinálttá teszi, amit az is bizonyít, hogy ha a jelzetek megszerkesztésénél eltérünk valamely
fazetta-sorrendtől, annak értelemmódosító (és csoportképző) következménye van.

példa: 61(44)(048) Orvostudomány Franciaországban, referátum(ok)
ellenben: 61(048)(44) Orvostudományi referátumok Franciaországban

Ha a jelzet három elemből áll, és ezeket egyenértékű ismertetőjegyeknek tekintjük,
az $n \cdot (n-1)$ képletből adódóan 6 jelzetvariáció lehetséges. Kérdéses, hogy ezekben a lánc-
eljárás alapján hányféle tartalom fogalmazódik meg. Előző példánkat variálva a következő
jelzetekhez jutunk:

61(44)(048) *Orvostudomány* Franciaországban,
referátum(ok)

61(048)(44) *Orvostudományi* referátum(ok)
Franciaországban

(44)61(048) *Franciaország* orvostudománya,
referátum(ok)

(44)(048)61 *Franciaországi* referátum(ok) az
orvostudományról

(048)61(44) *Referátum(ok)* az orvostudomány
területén Franciaországban

(048)(44)61 *Referátum(ok)* Franciaországban
az orvostudományról

Amint látható, a három elem variációja során hangsúlyeltolódások ugyan vannak,
a tartalom azonban lényegében azonos. Ebből adódóan felmerül az a gondolat, hogy az
önálló alosztásokat egyenértékűnek tekintve, egymástól függetlenül írjuk fel az elemeket,
tehát:

61 Orvostudomány
(44) Franciaország(ban)
(048) Referátum

Ezek az önálló fogalmak a keresési folyamatban posztkoordináció során egyesít-
hetők. De lehetséges a keresés két elem kombinációjában is, tehát:

A) 61(44)	vagy	(44)61
B) 61(048)	vagy	(048)61
C) (44)(048)	vagy	(048)(44)

Amint látható, a C) alatti keresés nem lesz "tartalmas", mert tárgyköre nincs meg-
határozva.

Nem önálló alosztások

Az új szabályzat szerint nem önállónak minősülő alosztások továbbra is csak fő-táblázati szám vagy önálló alosztás kiegészítőjeként (hozzáfüggesztett értelmezőként) használhatók. (Viszonylagosan általános jelentésük a korlátozottan közös alosztásoknak csak felsorolási helyük alapjelzetével együtt lehet, tehát ez esetben sem önállóak.)

A nem önálló alosztások közé tartoznak az általánosan közös alosztások közül a következők:

- szempont szerinti .00... jelű alosztások
- .0 jelű alosztások, mégpedig a következő kategóriák:
 - 03 Anyagok
 - 05 Személyek

A korlátozottan közös alosztások közül ide tartoznak:

- a -1/ -9 jelű alosztások
- a .0... jelű alosztások
- az ' jelű (apoztrófós) alosztások
- a ...1/...9 jelű számvégződéses alosztások

(Az utóbbi kettő a kiindulásul szolgáló fölérendelt fogalom közvetlen továbbosztásának is felfogható.) A korlátozottan közös alosztások eddig is csak az alapjelzet bővítőjeként kerültek a jelzet egészébe.

A nem önálló alosztásokkal kapcsolatosan az ETO fejlesztésének utóbbi időszakában több olyan módosítás figyelhető meg, amely a nem önálló alosztások flexibilisebb használatát teszi lehetővé. Így pl. az Ext.Corr. 8:5/6 kötetében (1973) szabályba foglalják ezek különböző sorrendben való halmozásának, több variációban való felírásának lehetőségét is. Ennek értelmében megengedett egy típusból több korlátozottan közös alosztást halmozni szemantikailag helyes láncban, de ugyanígy halmozhatók különféle típusú, korlátozottan közös alosztások is heterogén láncban szemantikailag helyes vagy értelmezhető sorrendben.

Az aposztrófós alosztás (jelzetszintézis) használatában is a többszempontú besorolásra és visszakeresésre irányuló szemléletváltásnak lehetünk a tanúi. Az Ext.Corr. 2:6-ban (1955) közölt új szabály még azt mondta, hogy az aposztróffal egészen új ETO-szám jön létre (új fogalom jelölésére), és az abban szintetizált valamennyi elem visszakereséséről le kell mondani, mert csak az első helyen felírt ETO-szám alatt kereshető vissza az információ. Így pl. a litium-foszfit jelzete az 546.34 litium és az 546.183 foszfor-trioxid jelzete összeolvasztásából lesz 546.34'183 és a magasabb ETO szám alatt a litium számánál kereshető vissza. Hasonló a helyzet a több fémet (kation) vagy savat (aniont) tartalmazó vegyületek esetében is, pl.:

546.62'32'226 Kálium-alumínium-szulfát
KA(SO₄)₂

Ez a jelzet az

546.62	Alumínium
546.32	Kálium
546.226	Szulfátok

jelzetek összeolvasztásából alakult ki, és az ETO-számok csökkenő sorrendjében az 54662 alatt sorolható be.

Az Ext.Corr. 12:1-ben (1983) az 546 Szervetlen kémia új, módosított táblázata a fenti jelzetelési módszert úgy módosítja, hogy a korábbi egyetlen, kötött fazetta-sorrend mellett lehetővé teszi az elemek variálását, vagyis a nem önálló korlátozottan közös alosztások felírási sorrendjének variabilitásá tételével a több szempontú besorolás és visszakeresés irányába nyit új lehetőségeket az ETO használói számára; szükség esetén tehát a kémiai dokumentumok gazdag gyűjteményei az információkat nemcsak a fémek (kationok), hanem a savak (anionok) szerint is rendezhetik és visszakereshetik. Előbbi példáinkból tehát a litium-foszfit az 546.34'183 jelzettel elsődlegesen az 546.34 litium csoportba sorolódik, de szükség esetén az információkat az 546.83'34 jelzettel besorolhatjuk az 546.83 foszfor csoportba is. Ugyanez a helyzet második példánk esetében is; itt a jelzetek inventálása révén mindhárom elem alatt lehetségessé vált a besorolás, tehát:

546.62'32'226 az alumínium osztályába
 546.32'62'226 a kálium osztályába
 546.226'62'32 a szulfátok osztályába.

Viszonyítás, összekötés, kiterjesztés

A több szempont szerint történő besorolásban továbbra is nagy szerepük van az eddigi jelzetkapcsolásoknak, nevezetesen a : jelnek (viszonyítás), a + jelnek (összekötés). Ezzel szemben a / jelnek (összefoglalás) szerepe változásban van. Ennek oka az, hogy az így alkotott átfogó tartalmak az osztályozás során esetlegesen jönnek létre és az első jelzet-elemet megelőző besorolásukkal a felsorolásban szereplő elemeknél már nem kereshetők vissza. A FID/CCC és egy sor szakértő többször foglalt állást amellelt, hogy az információk visszakeresése érdekében ezt a jelzetelési módot mellőzni ajánlatos, és csak abban az esetben használni, ha az összefoglalt jelzet magában az ETO-táblázatban is előfordul rögzített jelzetként: pl. 626/627 Vízépítés általában. (Megjegyzendő, hogy többen voltak azon a véleményen, hogy a / jellel való jelzetalkotást – talán az időalosztásokban az időhatárok jelölésén kívül – meg lehetne szüntetni.) A jelzetek / jellel való összefoglalása (kiterjesztése) helyett sok esetben célszerűbb a fölérendelt fogalom használata, vagy az összefoglalás helyett a benne szereplő elemek önálló jelzetei sorozatának megadása (esetleg + jellel kapcsolva); ez az eljárás az információ külön-külön való visszakeresését teszi lehetővé.

A két vagy több helyre történő besorolást engedi meg a főtáblázati számok és egyes önálló alosztások (pl. a földrajzi alosztások) esetében a + jellel való összekapcsolás (is–is) használata. Ez a cél elérhető úgy is, hogy a jelzeteket önállóan, külön-külön írjuk fel. Pl.:

39(437.2•439) és 39(439•437.2) helyett
 39(439) • 39(437.2) és 39(437.2) • 39(39)

De írhatók a jelzetek összekötés nélkül egymás alá is, tehát:

39(437.2)
39(439)

Ez a felírási mód ugyanúgy biztosítja a tárgyköri többszemponútú visszakeresést, mint az előző. (Az a körülmény ugyanis, hogy egy dokumentum a keresett információ kívül egy másik információt is tartalmaz, a keresés hatékonyságát nem befolyásolja.)

Más a helyzet a : jellel (viszonyítás) összekapcsolt fogalmak esetében. A viszonyítás két önálló (egyenértékű) jelzet összekapcsolásával a fogalmak kölcsönös kapcsolatát fejezi ki vagy komplex fogalmat jelent, egyben a fogalmakat egymásra vonatkoztatva kölcsönösen leszűkíti, specifikálja (logikai szorzat vagy metszet keletkezik). Ha a kettőspontot elhagynánk és a kapcsolatban álló elemek jelzeteit önállóan egymás alatt íránk fel, pontatlanul fejeznék ki a fogalom tartalmát, s csak általánosabb fogalmakat nyernénk a visszakeresés során.

A kettőspontos jelzetalkotás a jelzet invertálásának kötelességét írja elő, azaz az összekapcsolt fogalmak mindegyikéhez be kell sorolni a dokumentumot, és így az információ mindkét helyen visszakereshető.

A kettőspontos és a plusz jelű jelzetkapcsolások eddig is az ETO többszemponútú visszakeresést biztosító elemei közé tartoznak.

Kétszeres kettőspont és szögletes zárójel

Az ETO fejlődésében érdekes mozzanat, hogy a kettőspont mellett bevezették a :: jel (kétszeres kettőspont, vagy négy pont), vagyis a jelzetsorrend rögzítésének jele használatát is. Ezt az Ext.Corr. 7:2 (1969) szabályozza. Használatával az osztályozó dönti el a besorolás egyetlen helyét.

Noha a :: funkciója azonos a viszonyításával, tehát összetett, komplex fogalmat fejez ki, a lineáris katalógusokban fokozza a prekoordináltságot és ez a hátrány (bár egy katalóguscédulát megtakarítunk) csak utalásokkal hidalható át. A kétszeres kettőspontot a számítógépes adattárolás fájlljai számára hozták létre: az adatot egy helyen elegendő tárolni, de megfelelő keresőprogram segítségével a kétszeres kettőspont utáni jelzetelem is visszakereshető.

A kétszeres kettőspont alkalmas lehet arra is, hogy a többszörösen összetett jelzetekben csökkentse a jelzetvariációk számát, kiszűrve a nem releváns fogalomkapcsolatokat. Így szemantikai pontosítás is elérhető, pl. kifejezhető az eredet és a cél, az ok és az okozat esetében az irányultság.

Megjegyzendő, hogy hasonló szemantikai szerepe lehet a tartalom pontosabb kifejezésében a szögletes zárójelnek is a : és/vagy a + jellel többszörösen összetett jelzetek esetében. A szögletes zárójel használatának szabályozását az Ext.Corr. 7:2 (1969) közli, s három vagy annál több jelzetelem összekapcsolása esetén – a matematikai zárójel funkciójához hasonlóan – csoportosításukra ajánlja használatát. A szögletes zárójel használható egy jelzetnek egy másik jelzetbe való közbeékelésére is, amit a viszonyítás, pontosabban a sorrendrögzítés viszonyítás speciális esetének is fel lehet fogni. Ez a használati

mód honosodott meg a hazai gyakorlatban abban az időben, amikor a kétszeres kettőspontot még nem vezették be.

A szögletes zárójel használata helyett előnyösebb lehet az elemek felbontásával elérni a többszörös besorolást. Így pl. egy tanulmánygyűjtemény, amely az 1848-as történelemmel kapcsolatban a nemzeti kisebbségekkel, a nemzetiségek önrendelkezésével és az adókötelezettséggel foglalkozó dolgozatokat tartalmaz, a következőképpen jelölhető:

943.9"1848" : 323.15•323.17•336.2.02

A szögletes zárójelben szereplő mindhárom jelzetnek az invertálások során egyszer az első helyre is kell kerülnie. Ezért a jelzetet még kétszer fel kell írni, s a 943.9"1848" jelzet alatt háromszor, továbbá a szögletes zárójelben levő jelzeteknél is háromszor fog szerepelni a dokumentum. Hasonló lesz a helyzet a zárójel lebontása esetén is, de egyszerűbb jelzetekhez jutunk:

943.9"1848" : 323.15 és 323.15:943.9"1848"
 943.9"1848" : 323.17 és 323.17:943.9"1848"
 943.9"1848" : 336.2.02 és 336.2.02 : 943.9"1848"

Megjegyzendő, hogy a hasonló témájú egykorú publikációk (tehát nem történelmi feldolgozások) jelzetéből a 943.9"1848" elmarad, és a tárgykörök jelzetei egészülnek ki földrajzi és idő szerinti alosztásokkal, tehát:

323.15•323.17•336.2.02 (339)"1848"
 vagy 323.15(439)"1848"
 323.17(439)"1848"
 336.2.02(439)"1848"

A jelzetek kiemelése a szögletes zárójelből itt is egyszerűbb felírást tesz lehetővé, s ugyanakkor megtartja a többszempontú feltárást.

Az ETO új szabályzatában az önálló alosztásoknak minősülő közös alosztásokkal összefüggésben szükségszerű változás következett be több olyan főtáblázati részben, – elsősorban a 0 Általános művek főosztályában, – ahol egyes jelzetek valójában dokumentumformákat fejeztek ki. Ezeket az Ext.Corr. 11:3 (1982) megszüntette. Így például törölték a 07 Újságok főtáblázati jelzetet és helyette a (054) Újságok önálló formai alosztás használandó. (Pl. a 07 Magyar Nemzet új jelzete (054) Magyar Nemzet lesz.) Hasonlóképpen megszűntek a következő jelzetek is:

03 (Enciklopédiák, általános lexikonok);
 helyette: (030) Enciklopédiák stb.
 05 (Periodikák);
 helyette: (05) Sorozati kiadványok, periodikák stb.

(A formai alosztások alosztályaiban a fajták részletezése megtalálható.)

Hasonló módosítást közöl az Ext.Corr. 12:1 (1983). Ez megszünteti a 779 (Fényképek, filmek gyűjteményei) jelzetet és helyette a 069.51:77 . . . viszonyítással, illetve a tematikus gyűjtemények esetében a (084.12) formai alosztásnak a tárgykör főtablázati jelzetéhez való hozzáfűzésével alkotandó meg a jelzet.

A felhasználók szemszögéből

Az előbbieken említett változtatások elméleti és módszertani szempontból következetesen érvényesített törekvések eredményei. A cél a többszempontú keresésre alkalmasabb, kevésbé prekoordinált, meghatározott szemszögből fazettákba rendezett jelzetek kombinatív összekapcsolását biztosító jelzetszerkesztés megvalósítása.

Az önálló alosztásoknak a főtablázati jelzetek korábbi elsődleges szerepéhez való közelítése, a jelzetelemek invertálásának és variálásának fokozása a kötött fazetta-sorrenddel szemben, – mindezek a felhasználói igényekhez való alkalmazkodás felé tett lépések, amelyek az alapjaiban hierarchikus ETO-t a többszempontú osztályozást és visszakeresést lehetővé tevő mellérendeléses információtárolás irányába viszik, anélkül, hogy megváltoztatnák a táblázatok alapjaiban továbbra is hierarchikus struktúráját. Az önálló jelzetelemek (főtablázati számok és önálló alosztások) kapcsolási lehetőségeinek bővülése, sőt a nem önálló jelzetelemek több variációban való felsorolásának lehetősége az ETO jelzetelését lényegesen flexibilisebbé teszi.

Ez a fejlődési tendencia azonban csak a használók egy részének gondjain könnyít. Az ETO új használóinak igényeit jobban kielégítő megoldásokat kínál, a régebbi használók viszont a változásokból, – beleértve a jelzetelelési módszertan változásait is – inkább csak a rájuk háruló problémákat és terheket érzékelik. A többféle alkalmazási metodika miatt a lineáris katalógusok következetes szerkesztése erőteljesebb szabályozást és koordinálást tesz szükségessé. Egy-egy adott szakkatalógus, bibliográfia stb., különösen kooperációban működtetett információs rendszer egységes gyakorlatához szabályzatok és egységesítési döntések sorozata szükséges.

Az osztályozási metodika szabályainak kidolgozása regionális és/vagy tárgyköri szinten sürgető feladatként jelentkezik, amit az együttműködő intézmények csak közösen valósíthatnak meg. Lényegében kétféle módszer lehetséges az ETO használatában:

- hagyományos jelzetszerkesztés a lánceljárás elvére épülő fazetta-sorrend követésével;
- önálló jelzetelemeknek a mellérendeléses módszerhez közelítő kapcsolása a többszempontú keresés elősegítésére.

(Megjegyzendő, hogy a hazai jelzetszerkesztési gyakorlatban (pl. az Új Könyvek szerkesztőségében) már évek óta tanúi lehetünk a jelzetszerkesztés (spontán vagy tudatos) átalakulásának az utóbbi irányban: a jelzetekben a felhasznált elemek több variációs felírását részesítették előnyben.)

A FID új ETO-szabályzatában megnyilvánuló, az ETO struktúráját és jelzetszerkesztését illető új szemlélet fokozza a rendszer alkalmazhatóságát, de nem érvényteleníti az ETO hagyományos jelzetszerkesztési gyakorlatát sem. A hierarchikus struktúrára épülő,

de az eddigieknél jobban fazettált és a jelzetszerkesztésben a lánceljárásra épülő módszert is igyekszik továbbfejleszteni a lineáris felépítésű (szisztematikus) katalógusok, bibliográfiák és más információs anyagok rendezésére és visszakeresésére.

A nagyobb jelzetszerkesztési szabadság, a flexibilisebb alkalmazás lehetősége azonban a használók különféle csoportjai elé a korábbiaknál nehezebb döntési és együttműködési feladatokat állít.

IRODALOM

1. BABICZKY Béla: Az Egyetemes Tizedes Osztályozás három évtizede Magyarországon. = Tudományos és Műszaki Tájékoztató, 1975. 3.sz. 189–204.p.
BABICZKY Béla: A 80 éves Nemzetközi Dokumentációs Szövetség és az Egyetemes Tizedes Osztályozás Magyarországon. = Tudományos és Műszaki Tájékoztató, 1975. 9.sz. 649–657.p.
2. BABICZKY Béla: Ankét az ETO hazai alkalmazásának időszerű kérdéseiről. = Könyvtáros, 1966. 12.sz. 714.p.
3. BABICZKY Béla: Új szakasz az Egyetemes Tizedes Osztályozás fejlődésében. = Könyvtári Figyelő, 1978. 6.sz. 659–671.p.
4. BABICZKY Béla: Az Egyetemes Tizedes Osztályozás magyar nyelvű teljes kiadása. I. Az előkészítés problémái. II. A szerkesztés problémái. = Tudományos és Műszaki Tájékoztató, 1972. 9–10. sz. 605–618. p. és 1972. 11–12. sz. 839–865. p.
BABICZKY Béla: Az ETO fejlődése és az új magyar rövidített kiadás. = Könyvtáros, 1978. 12.sz. 709–713.p.
5. Principles of the Universal Decimal Classification (UDC) and Rules for its Revision and Publication. -- Principes de la Classification Décimale Universelle (CDU) et Regles pour sa Révision et sa Publication. – Grundsätze der universellen Dezimalklassifikation (DK) und Regeln für ihre Revision und Veröffentlichung. 5. ed. FID Publ. 598., The Hague, FID, 1981. 35 p.
6. Az Egyetemes Tizedes Osztályozás (ETO) alapelvei, revíziójának és kiadásának szabályai. FID Publ. 603., Budapest, OMIKK. 1983. 39 p.
/A FID Publ. 598. angol, francia, német nyelvű kiadvány magyar szöveggel kiegészített kiadása./
BABICZKY Béla: Az Egyetemes Tizedes Osztályozás (ETO) alapelvei, szerkesztése, korszerűsítése, használati szabályai és fontosabb kiadásai. Budapest, OMIKK, 1982. 25 p. /Módszertani Körlevél 96./
7. de REGT, W.F. – STRACHAN, P.D.: Code of Practice for UDC Revision. C 83–11 (8 April 1983) Appendix. 4th draft, April 1983. /FID. The Hague, 1983./ 36 p.
8. DAHLBERG, I.: Az ETO újjáalakításának lehetőségei. = Könyvtári Figyelő, 1972. 4.sz., 412–428.p.
PERREAULT, J.M.: Az ETO alapelveiről [Towards a theory for UDC] /Ism.: Horváth Magda./ = Könyvtári Figyelő, 1974. 2.sz. 126–131.p.
FOSKETT, A.C.: The Universal Decimal Classification, The history, present status and future. /Ism.: Zsemberi Anna. = Könyvtári Figyelő, 1978. 6.sz., 751–755.p.
9. HERMANN, P.: Az egyetemes tizedes osztályozás gyakorlati alkalmazása. Szabványkiadó, Budapest, 1974. 135 p.
POPRÁDY Géza: A szakkatalógus szerkesztése. Budapest, 1981. 53 p. /Tudományos-műszaki Információ Szakkönyvtára 2./